

Бібліотека – важливий суб'єкт формування критичного мислення в користувачів

Анотація. У статті розглянуто теоретичні питання розвитку критичного мислення особистості та акцентовано увагу на практичній діяльності бібліотеки УМСА щодо процесу виховання медійної грамотності здобувачів освіти.

Ключові слова: критичне мислення, бібліотека вишу, користувач.

Abstract. The paper considers the theoretical issues of the development of critical thinking of an individual and focuses on the practical activities of the UMSA library in the process of educating media literacy of the learners.

Keywords: critical thinking, university library, user.

Життя – це дуже динамічний процес. У побуті, на роботі, у навчанні ми щоденно отримуємо свою порцію інформації. Різна за своїм походженням та джерелами, інколи насичена фейками, вона істотно впливає на якість нашого життя. З огляду на те, якими бурхливими видались попередні роки та рік теперішній, інформаційний потік вражає, шокує і лякає. У сучасному світі фейки та маніпулятивні матеріали подають з яскравими емоціями. З них, які впливають на психіку – страх, образа, гра на почутті патріотизму, гордість, захоплення тощо. Вразливі люди, «нахапавшись» новин, розповсюджують їх у своєму оточенні, додають власну думку, що робить їх ще більш епатажними. Емпатичними, вразливими людьми легко маніпулювати або мотивувати їх до непередбачуваних учинків. Тому, на всі освітні заклади України, у тому числі й бібліотеки покладено відповідальну місію – формувати у своїх слухачів, читачів навички медіа грамотності: «Хоча в освіті після школи програми з КМ найчастіше асоціюються з кафедрами філософії, ніяк не можна обмежувати в участі у них жоден академічний підрозділ. Адже всеохоплюючі програми з КМ у вишах надаватимуть студентам змогу застосовувати КМ у широкому спектрі тем, обговорюваних питань і проблем» [8, с. 245].

Єдина універсальна «інформаційна зброя» проти інформаційних маніпуляцій і фейків – це розвиток критичного мислення, медіаграмотності та фактчекінгу. Критичне мислення – центральне поняття для медіаграмотності, яке нічого спільного не має з критикою. За Вікіпедією, критичне мислення – здатність людини піддавати сумніву інформацію, яка надходить, зокрема й власні переконання. Але що це насправді означає? Коли ми запитали у своїх користувачів, хто з них володіє навичками

критичного мислення і хто може дати визначення цьому терміну, лише декілька відповіли, що переймалися цим питанням. За результатами дослідження міжнародних організацій USAID та Internews «60% населення України не мають схильності до критичного мислення. Тобто вірять тому, що чують та бачать на власні очі. Як наслідок – сприйняття повідомлень ЗМІ на віру, або з погляду власної інтуїції» [7. <https://thepoint.rabota.ua/krytychne-myslennya-v-epohu-feyktiv/>]. З таким підходом відрізнити правду від фейку майже неможливо. Якщо людина не знає, що таке критичне мислення, немає сенсу очікувати від неї вміння його використовувати.

Уміння мислити критично – це не пошук недоліків, а об'єктивне оцінювання позитивних і негативних сторін у пізнаваному об'єкті. Технології розвитку критичного мислення описані багатьма фахівцями з медіаграмотності. Наприклад, за визначенням Андерсона, Кратвола, Ейрейжяна та Крукшенка «критичне мислення відображає шість ієрархічних навичок: пам'ятати (знання), розуміти (розуміння), застосовувати, аналізувати, оцінювати та створювати (синтез)» [9, с. 63].

Американський фахівець Річард Пауль у книзі з досить показовою назвою – «Критичне мислення: що потрібно кожній людині, щоб вижити в швидкоплинному світі» – запропонував таку робочу дефініцію: критичне мислення – це мислення про мислення, коли ви мислите задля вдосконалення свого мислення. Тут є важливими дві обставини: 1) критичне мислення – це не просте мислення, а мислення, яке спричиняє самовдосконалення; 2) бажане самовдосконалення приходить із навичками використання стандартів коректної оцінки процесу мислення. Коротко кажучи, це самовдосконалення мислення на підставі певних стандартів [4].

Нейл Браун і Стюарт Кілі, авторитетні професори зі Сполучених Штатів, запропонували концепцію, яка особливо підкреслює значення дослідницького принципу: «Алгоритм критичного мислення базується на висуванні сукупності “правильних запитань”, котрі відповідають послідовним стадіям аналізу, розуміння і критичної оцінки проблемного повідомлення» [8, с. 241]. Тож один зі способів навчання мислити критично полягає: 1) в усвідомленні сукупності критичних питань, що пов'язані між собою; 2) у спроможності ставити питання та відповідати на них у належний час; 3) у бажанні активно використовувати критичні питання. Які це можуть бути питання? У посібнику для бібліотекарів «Практична медіаграмотність» Людмила Гуменюк виокремлює такі запитання:

- Яка мета та цілі цієї інформації? Чому я/вони так думають?
- Які слова використані?
- Яке джерело цієї інформації?

– Які аргументи використані? Чи застосовувалися якісь маніпулятивні прийоми при створенні цієї інформації?

– Чи не містить вона в собі які-небудь упередження або стереотипи?

– До яких наслідків може спричинити ця інформація? Хто є цільовою групою для цієї інформації?

– Чи містить вона інші точки зору? Яка думка тих, хто причетний до цієї інформації? [2].

Можна з упевненістю сказати, що запитання стимулюють критичне мислення. Відповідаючи на запитання, людина аналізує та інтерпретує інформацію, висуває ідеї, будує гіпотези. Запитання є засобом стимулювання різних видів мислення на різних рівнях складності.

Розвивати критичне мислення та користуватись ним – важливе життєве вміння, яке стане у пригоді в усіх сферах життєдіяльності людини, а саме:

– У навчанні. Чим вищий рівень критичного мислення, тим легше дається навчання. Критичне мислення допомагає опрацьовувати інформацію з дисциплін, структурувати її та аргументувати свою позицію, бачити слабкі місця інших.

– У роботі. Правильно та різнобічно оцінювати робочі завдання, уникати помилок, пов'язаних із недостовірною або неповною інформацією. Бути компетентним у веденні перемов, дискусій, відстоювати свою точку зору. Вміти однаково добре впоратись як з рутинними завданнями, так і знаходити креативні рішення.

– У повсякденному житті. Щоб прийняти правильні рішення щодо підтримки здоров'я, особистих стосунків, ведення побуту. Щоб захистити себе від недостовірної інформації, обрати оптимальний спосіб та варіант дій. Щоб уникнути серйозних помилок або швидко знайти шлях до їх виправлення.

Звісно, вміння критично мислити не є якоюсь «абсолютною зброєю». Але без нього ми залишаємося майже беззбройними перед витонченою брехнею чи побудованими на «напівправді» маніпулятивними технологіями «жовтих» масмедіа, особливо за умов суспільних суперечок чи гібридної війни. Цю думку ми намагаємося донести своїм користувачам-студентам на організованих бібліотекою заняттях із медіаграмотності, численних бліц-бесідах, під час бібліотечно-бібліографічних занять.

Книгозбірня вишу має створити в себе середовище, де кожен відвідувач зміг би розвинути свої навички мислення вищого рівня, уміння критично оцінювати та синтезувати інформацію, до якої відкрився безмежний доступ і запропонувати здобувачам освіти всі свої ресурси, за допомогою яких можна перевірити інформацію на достовірність. Це – затишні, сучасному обладнанні читальні зали з доступом до безкоштовного інтернету

та друкованих джерел, в яких професійно підготовлений персонал вміє працювати з бібліотечними каталогами та з пошуковими службами інтернету; соціокультурні заходи з акцентом на формуванні у користувачів медійної грамотності.

Бібліотека УМСА має значний досвід просування культури споживання інформації, завжди активно працює над вдосконаленням цифрової компетентності кожного зі своїх користувачів.

Чому важливо бути медіаграмотним? Що таке інформація? Що таке пропаганда? Як не стати мішенню маніпуляцій та дезінформації? Такі питання розглядалися здобувачами освіти на тематичному заході з елементами тренінгу «Не потони в інформаційному дощі: будь медіаграмотним». Захід, організований бібліотекою УМСА, проходив за участі завідувача кафедри філософії та практичного психолога академії. Студенти знаходили практичні маркери та інструментарій для визначення достовірності інформації і пропаганди, на конкретних прикладах розглядали різноманітні технологічні маніпуляції з інформацією, знайомилися з прийомами деконструкції контенту, що поширюють медіа, а також дізнавались про власників телеканалів та сенс їх капіталовкладень в українське телебачення. За підсумковим анкетуванням визначено, що студенти зацікавились цією темою, їхня медіаграмотність зросла.

Під час бібліомедійних занять, які організовувалися книгозбірнею академії до Всесвітнього тижня медійно-інформаційної грамотності, слухачі визначали, які стратегії допомагають застосовувати навички критичного мислення при роботі з інформацією, вчилися аналізувати та оцінювати медіамеседжи, розуміти їхню суть, адресну спрямованість, викривати приховане значення медіаінформації, з'ясовували, з чим вони мають справу – з фактом чи судженням. Таким чином, вони вчилися оцінювати та протистояти інформаційним атакам і регулювати інформаційні потоки, дізнавались, де і як перевіряти інформацію на достовірність, що таке фактчекінгові сайти, опановували навички контент-аналізу текстів із проблем інформаційного протиборства, розвивали власну здатність до критики та самокритики.

Задля культивування медіаграмотності та критичного мислення в користувачів, бібліотекою створено інформаційну зону в центральній читальній залі «Факт чи фейк: як розрізнити правду від брехні» та періодично подається експрес-інформація на бібліотечну веб-сторінку з інтернет-грамотності й медіабезпеки, з проблем цифрової нерівності та розвитку критичного мислення в освітньому процесі.

Сучасна бібліотека вишу – це не тільки зібрання книжкових колекцій, але й величезний світ соціальних комунікацій для людей, об'єднаних

пошуком знань. Сучасний користувач повинен розуміти, наскільки важливо володіти інформацією, зберегти її, систематизувати і передавати, а найголовніше критично оцінювати та відрізнити від пропаганди й маніпулятивної брехні. Проте, формування навичок критичного мислення та медійної грамотності користувачів вимагає багатьох знань і вмінь від самого бібліотечного працівника, який має створити атмосферу позитивної взаємодії, сам вміє мислити критично. Зазвичай для оволодіння технологією розвитку критичного мислення замало лише ознайомитися з нею в методичній літературі. Аби отримати необхідні практичні уміння, бажано пройти спеціальні тренінгові навчання. Таку підготовку потрібно включити в систему професійного розвитку бібліотечних працівників. У практиці підвищення кваліфікації та вдосконалення фахового рівня працівників бібліотеки УМСА стали традиційними тренінги з практичної медіаграмотності для колективу бібліотеки, які організовуються за участі практичного психолога академії.

Отже, поняття критичного мислення увійшло до активного словника сучасного українця і стало найактуальнішим інструментом для застосування ефективних мисленневих стратегій (процедур, операцій) і стандартів коректного мислення, а навички здорового споживання медіаконтенту та обміну інформації стали частиною нашого щоденного способу життя. Істотно зросло значення бібліотек як сучасних інформаційно-культурних центрів. Бібліотека як «амбасадор цифрової грамотності» не лише убезпечує своїх користувачів від потрапляння під «завали» інформації, а й допомагає «просіювати» її, шукати й знаходити найпотрібніше, найважливіше, відрізнити правду від фейку. Такі навички актуальні в епоху цифрових технологій. Тим більш – в умовах глобальної пандемії, що триває нині.

Список використаних джерел

1. Багун І. В. Технологія розвитку критичного мислення і сучасний освітній процес // Педагогічна майстерня. 2018. № 1. С. 9–16.
2. Гуменюк Л., Потапова В. Практична медіаграмотність [Електронний ресурс] : посіб. для бібліотекарів. Київ : Акад. Укр. Преси, 2015. URL: <https://aup.com.ua/books/mbm/> (дата звернення: 26.04.21).
3. Костирєв А. Формування критичного мислення у студентів за допомогою застосування методів медіаосвіти в курсах суспільно-політичних дисциплін // Вища освіта в Україні. 2011. № 3. С. 99–105.
4. Лаврінєнко О. В. Критичне мислення – сучасна освітня інновація [Електронний ресурс]. URL: http://adhdportal.com/book_2040_chapter_4_Kritichne_mislennja_suchasna_osvtnjanovaja.html (дата звернення: 26.04.21).
5. Практична медіаграмотність для бібліотек / О. В. Власюк, Т. В. Іванова, І. С. Срібна, В. І. Потапова ; за ред. О. В. Волошенюк, В. Ф. Іванова. Київ : АУП, ЦВІП, 2019. 61 с.

6. Практична медіаосвіта: авторські уроки : збірка / ред.-упор. В. Ф. Волошенко ; за наук. ред. В. В. Різуна, В. В. Літостанського. Київ : Акад. укр. преси : Центр вільної преси, 2013. 447 с.
7. Сергійчук Н. «Я цьому не вірю»: критичне мислення в епоху фейків [Електронний ресурс]. URL: <https://thepoint.rabota.ua/krytychne-myslennya-v-epohu-feykiv/> (дата звернення: 26.04.21).
8. Тягло О. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі // Філософія освіти. 2017. № 2 (21). С. 240–257.
9. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність. Критичне мислення у мультимедійному світі : підруч. для вчителя / пер. з англ. С. Дьома. Вид. 2-ге, стереотип. Київ : Акад. укр. преси : Центр вільної преси, 2017. 319 с.